

Лекція 7

Правові аспекти інноваційної діяльності

7.1 Загальні положення про інтелектуальну власність

7.2 Оформлення прав на об'єкти інтелектуальної власності

7.3 Захист прав інтелектуальної власності

7.1 Загальні положення про інтелектуальну власність

Захист авторського права і суміжних прав встановлений Конституцією України, чинним Цивільним кодексом України, Законами України:

- «Про авторське право і суміжні права»;
- «Про власність»;
- «Про науково-технічну інформацію»;
- «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»;
- «Про охорону прав на зазначення походження товарів» та іншими законодавчими і нормативними актами.

У недалекі минулі часи розвиток науки, техніки і виробництва називали науково-технічним прогресом. У найменуванні цього процесу також відобразилися наслідки тієї давньої дискусії між ліриками і фізиками. Культуру і мистецтво, які зверхньо називали лірикою, до уваги не брали взагалі. На думку тодішніх «верхів», лірика ніяким чином не могла впливати на соціально-економічний розвиток суспільства і її просто зневажали. Це і дістало своє відображення в акцентах розвитку складових, із яких складався науково-технічний прогрес.

Отже, поняття інтелектуальної діяльності і науково-технічного прогресу ні в якій мірі не збігаються. **Поняття науково-технічного прогресу стосувалося лише розвитку науки, техніки і на цій основі — виробництва.** Поза межами цього поняття залишалися література, культура і мистецтво. Поняття **інтелектуальної діяльності** охоплює весь комплекс складових, що складають основу соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства.

Науково-технічний прогрес — це досить складний механізм, у тому числі і з точки зору права. Саме у цьому аспекті він нас цікавить. **Науково-технічний прогрес — це поступальний рух у розвитку науки і техніки, що складається із певних стадій, що в своїй сукупності утворюють певний діалектичний виток по спіралі.**

Перша стадія цього руху — виявлення, формування і формулювання суспільних потреб у тих чи інших засобах і знаряддях праці, матеріалах і технологіях, у новій продукції тощо.

Науково-технічний прогрес визначається виробництвом, доцільною діяльністю людини. Саме практична діяльність людини, передусім виробнича, є першочерговим джерелом, поштовхом науково-технічного прогресу і його кінцевою метою. Виробнича діяльність суспільства, під якою слід розуміти будь-яку доцільну діяльність людини, разом з науково-технічною діяльністю утворюють єдиний діалектичний цикл, спіральний виток, де виробництво

посідає визначальне місце. У свою чергу виробництво зумовлюється потребами суспільства.

Друга стадія — фундаментальні дослідження, результатом яких є встановлення закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу, тобто наукові відкриття. Зрозуміло, далеко не всі фундаментальні дослідження завершуються відкриттями.

У міру накопичення наукових знань наука все більше стає необхідним елементом виробничого процесу — здійснюється широкий процес вдосконалення виробництва. Виробництво уже не може успішно розвиватися без належного наукового забезпечення. Виробничий процес і науково-технічний прогрес на цьому етапі перетворюються в єдиний науково-виробничий процес.

Створення і впровадження у виробництво нової техніки складають сутність **третьої стадії** технічного прогресу. Результати науково-дослідної діяльності, тобто відкриття, стають основою нового винаходу, нового удосконалення методів виробництва. Проте винахід — це лише ідеальне розв'язання практичного завдання, яке ще не може бути використане безпосередньо у виробництві. Винахід треба певним чином матеріалізувати, втілити у певну конструкцію, технологію, речовину тощо — перетворити ідеальне розв'язання в оречевлений предмет — техніку, оречевлену силу знання.

Отже, науково-технічний прогрес складається з певних стадій, що перебувають у постійному розвитку, взаємно обумовлені і послідовно заміняють одна одну. Підсумком цих стадій є наукові відкриття, винаходи, нова техніка, сутність яких полягає в безперервному пізнаванні матеріального світу і послідовному перетворенні (оречевленні) пізнаних закономірностей, властивостей і явищ в інтересах доцільної діяльності людини.

Спираючись на вищевикладене, **сутність науково-технічного прогресу можна визначити як поступальний процес перетворення (оречевлення) і використання пізнаних закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу в доцільній діяльності людини, який взаємозумовлений і постійно вдосконалюється.**

Науково-технічний прогрес є не що інше як процес перетворення досягнень науки в безпосередню продуктивну силу.

Основна функція науково-технічного прогресу — забезпечити виробництво та іншу доцільну діяльність людини найбільш оптимальними засобами, способами, матеріалами, методами тощо для досягнення практичних цілей.

Отже, поняття науково-технічного прогресу не охоплює цілу сферу інтелектуальної діяльності, а саме літературу, культуру, мистецтво, туризм. Такі поняття як інтелектуальна діяльність, творча діяльність або просто творчість та науково-технічний прогрес перехрещуються, переплітаються між собою, хоча й істотно відрізняються одне від одного. Що таке науково-технічний прогрес — у тій чи іншій мірі ми з'ясували. **Постає запитання: що таке інтелектуальна діяльність і чим вона відрізняється від творчості.**

Досить часто ці поняття вживають як однозначні — інтелектуальна діяльність і є творчою. Безперечно, це так. Інтелектуальна діяльність не може бути не творчою. **Проте і творчість, і інтелектуальна діяльність мають свої особливості або відмінності.**

Конституція України у ст. 41 проголошує: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності». Отже, у Конституції України розрізняється інтелектуальна діяльність і творча діяльність. В усякому разі ці поняття не тотожні і не означають одне і те саме.

Творча діяльність або просто творчість — це діяльність, внаслідок якої народжується щось якісно нове, що вирізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Творчість властива лише людині — адже творити може лише людина. Суб'єктом творчої діяльності може бути лише людина. Природа інколи також створює унікальні шедеври, але в природі здійснюється процес розвитку, а не творчості. Творчість — процес усвідомлений, цілеспрямований і, як правило, передбачуваний.

Отже, **результатом творчої діяльності є щось таке, чого ще не було — це суспільно-історична унікальність.** Цей результат має бути новим, оригінальним, він не може бути повторенням уже відомого. Такі результати можуть з'явитися саме внаслідок творчої діяльності. У цьому аспекті специфічною рисою творчості є те, що творча діяльність не може бути повторенням відомого, її **результату завжди властива новизна.**

Творчість властива людині у будь-якій сфері її доцільної діяльності. Конституція України проголошує свободу творчості у ст. 54. Це означає, що людина може творити у будь-якій галузі діяльності все, що їй забажається. Проте обмеження творчості встановлюються законом — творчість не може бути антисуспільною, аморальною, спрямованою проти людства.

Творча діяльність — поняття більш широке ніж інтелектуальна діяльність. До поняття «результати творчої діяльності» чи просто «результати творчості» або «творчі результати» належать **будь-які результати творчості.** Результати інтелектуальної діяльності — це результати творчої діяльності. Але **результати інтелектуальної діяльності обов'язково мають відповідати встановленим вимогам закону.** Лише за цієї умови результати інтелектуальної діяльності можуть стати об'єктами інтелектуальної власності. У разі їх невідповідності вимогам закону вони не можуть стати об'єктами правової охорони.

Інтелектуальна діяльність і творча діяльність — це розумова діяльність. У цьому аспекті ці два види діяльності збігаються. Але не всяка розумова діяльність є інтелектуальною чи творчою. Людина може розумово працювати, але творчого результату не досягти. Слід мати на увазі й те, що розумовою діяльністю займаються багато людей і з розвитком суспільства їх стає все більше, це — вчені, інженери, вчителі, лікарі та ін. Творчість, внаслідок якої з'являється щось нове, властива далеко не всім.

Отже, інтелектуальна діяльність відрізняється від творчої тим, що її результати неодмінно стають об'єктами правової охорони. Далекі не всі результати творчої діяльності стають об'єктами інтелектуальної власності і, отже, об'єктами правової охорони (рис. 7.1).

Посилення правової охорони інтелектуальної власності необхідне ще й тому, що інтелектуальна діяльність, як показує досвід країн з розвинутою економікою, здебільшого буде визначати стратегію і тактику соціально-економічного розвитку країни. **Визначальне, пріоритетне місце буде посідати не виробництво, а саме наука, культура і техніка.** Поняття «культура» слід розуміти в її широкому значенні — це освіта, культура поведінки, науково-технічний рівень виробництва, література, мистецтво та багато інших складових, що визначають рівень цивілізації того чи іншого суспільства.

Рівень культури визначає світогляд, світовідчуття, моральні засади та інші людські цінності як суспільства в цілому, так і кожного окремого індивіда. Тобто саме культура в широкому значенні цього поняття зумовлює, формує духовний світ суспільства і кожної окремої людини. Духовний світ (чи духовність) суспільства зумовлює напрями розвитку науки, техніки (технологій) і виробництва. Саме тому патентні закони не визнають науково-технічними досягненнями пропозиції, що мають антисуспільний, аморальний характер. До них варто було б віднести зброю масового знищення людей, зомбування та інші досягнення, спрямовані проти людства.

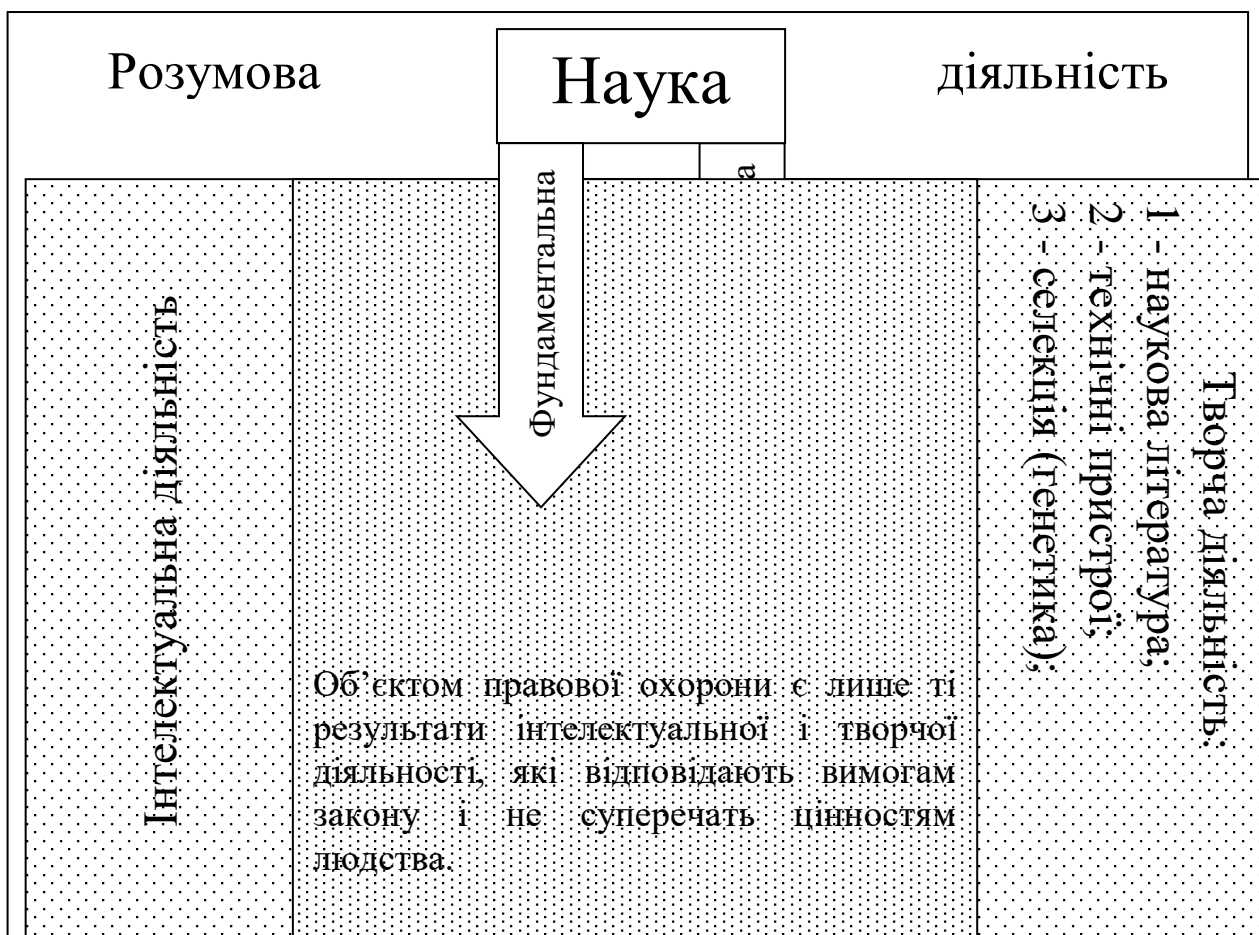

Рисунок 7.1 - Співвідношення складових розумової діяльності

Види інтелектуальної діяльності. Раніше було висловлено думку про пріоритетність науки, якої і будемо дотримуватися — будь-яка творчість розвивається за схемою: суспільна потреба — творчість — наука. Суспільні потреби ставлять завдання перед наукою, остання дістає способи розв'язання потреб — проблем. На досягнення науки опирається будь-який вид творчості людини — літературна і технічна.

Наука, а точніше її результати і досягнення, можуть бути виражені як у літературній формі — шляхом запису чи опису, так і в формі створення технічного пристрою, обладнання, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, селекційного досягнення тощо. Звідси і місце науки у творчій діяльності людини. В одних випадках результати наукових пошуків реалізуються у формі науково-літературного твору, в інших — науковий результат може досягатися шляхом наукового експерименту і реалізуватися у формі технічних пристроїв, обладнання, селекційного досягнення тощо.

Для нас важливим є те, що творча діяльність у сфері мистецтва визнається інтелектуальною, а її результати — об'єктами правової охорони і, отже, об'єктами інтелектуальної власності.

Найбільш поширеною формою інтелектуальної діяльності в гуманітарній сфері є літературна діяльність, результатом якої є твори науки і художньої літератури. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 11 липня 2001 р. проголошує, що цим Законом охороняються твори науки, літератури і мистецтва. Як уже зазначалося, літературними визнаються твори, створені в письмовій формі. Це можуть бути твори белетристичного, наукового, технічного або практичного характеру (книги, брошури, статті, комп'ютерні програми тощо).

Більш ефективній міжнародній охороні результатів творчої діяльності сприяють багато інших міжнародних угод. Для координації їх діяльності з метою посилення міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної, творчої діяльності в 1967 р. у Стокгольмі була підписана Конвенція про утворення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), яка набула чинності з 1970 р., а з 1974 р. одержала статус спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй. ВОІВ своїм завданням ставить:

- поліпшення взаєморозуміння і розвиток співробітництва між державами в інтересах їх взаємної користі на основі поваги до суверенітету і рівності;

- заохочення творчої діяльності, сприяння охороні інтелектуальної власності в усьому світі;

- модернізацію і підвищення ефективності адміністративної діяльності союзів договорів, створених у сфері охорони промислової власності, а також охорони літературних і художніх творів за умови повної поваги до самостійності кожного із союзів.

Конвенція про утворення ВОІВ у понятті «інтелектуальна власність» включає дві основні сфери прав:

- 1) промислову власність, що охоплює головним чином винаходи і товарні знаки;
- 2) авторське право, що стосується літературних, музичних, художніх і аудіовізуальних творів.

Поняття права інтелектуальної власності. Термін «власність» щодо результатів творчої діяльності у законодавстві і спеціальній літературі використовується уже давно. Приклади із патентного закону Франції (1791 р.) і закону штату Масачусетс США (1789р.) свідчать про те, що результати творчої діяльності уже в ті часи визнавалися об'єктами власності і, отже, права власності.

Поняття «інтелектуальна власність» має принаймні два основних значення: як цивільно-правовий інститут і як сукупність суб'єктивних прав творця на результат його творчої діяльності.

Право інтелектуальної власності у зазначенні цивільно-правового інституту — це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері створення, оформлення, використання й охорони результатів інтелектуальної діяльності людей.

Суб'єктивне право інтелектуальної власності — це право його суб'єкта на володіння, користування і розпорядження належним йому відповідно до закону результатом інтелектуальної діяльності.

Вище підкреслювалось, що власник результату творчості може ним володіти і володіє так само, як і звичайний власник. Але **особливість об'єкта інтелектуальної власності полягає в тому, що він має здатність до тиражування і його копією можуть володіти треті особи** яким належить право власності на носій результату інтелектуальної діяльності. Власники зазначених носіїв володіють результатом інтелектуальної власності від імені власника цього результату. Як відомо, **володіння може бути також двох видів — володіння фактичного володільця чи власника і похідне володіння, що здійснюється від імені власника третіми особами.**

Щодо творів науки, літератури і мистецтва, то до їхнього оприлюднення (опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо) володіння здійснюється їхніми авторами. Ніхто інший цими творами без дозволу автора володіти не може. Фактичне володіння здійснює сам автор твору. Після опублікування твору чи оприлюднення іншим способом відповідно до його здатності до тиражування право володіння на копії цього твору переходить до невизначеного кола інших осіб. Але їх володіння — це володіння похідне, яке їм передає автор чи його правонаступник шляхом видачі дозволу на опублікування чи інше доведення твору до широкого загалу. В усіх інших випадках володіння твором буде неправомірним.

Результати технічної творчості перебувають у виключному володінні авторів зазначених результатів до їх кваліфікації відповідним державним органом — в Україні Державним департаментом

інтелектуальної власності, утвореним Указом Президента України «Про зміни у структурі центральних органів вищої виконавчої влади» від 15 грудня 1999 р. у складі Міністерства освіти і науки України. Після кваліфікації пропозиції як винаходу, промислового зразка чи будь-якого іншого результату складається патентний опис Цього результату, що стає загальнодоступним. Описом будь-якого результату технічної творчості за невелику винагороду (збір) в принципі може володіти будь-яка особа. Це також буде похідне володіння сутністю самого технічного рішення, що здійснюється від імені автора чи його правонаступників. При цьому варто підкреслити, що володіти зазначеним рішенням можна, а використовувати — лише за дозволом автора чи його правонаступників.

Проте і серед технічних рішень є такі, якими володіє виключно сам його автор. Йдеться про секрети виробництва (ноу-хау). Під ноу-хау слід розуміти знання та досвід науково-технічного, виробничого, організаційного, фінансового, торговельного чи іншого характеру, що, як правило, не є загальновідомими і придатні для використання в будь-якій сфері діяльності. Деякі науковці до ноу-хау відносять «гіпотези, ідеї, факти та інші неохороноспроможні об'єкти, що мають наукове і технічне значення».

Ноу-хау не є загальновідомим, якщо зміст його не розкритий для невизначеного кола осіб настільки, що існує можливість його самостійного використання. **Отже, володільцем цієї інформації є завжди сам автор зазначеного секрету виробництва.** Він також може передавати його третім особам і тоді вони здійснюють володіння від імені автора.

З наведеного, на нашу думку, можна зробити висновок, що твори літератури, науки і мистецтва, а також об'єкти промислової власності можуть бути у фактичному володінні автора. Автор позбавляється свого володіння лише тоді, коли твір гине, тобто перестає існувати фізично, або він уступає його іншим особам. На нашу думку, автор зберігає за собою володіння навіть тоді, коли твір, матеріалізований у певному носії, переходить до третіх осіб. Скульптура, картина, фотографія та інші подібні твори, якщо власниками їх є інші особи, ідеї, символи, бачення, світогляд, закладені в цих творах, завжди залишаються й у власності, й у володінні їх авторів.

Право користування об'єктами права інтелектуальної власності також належить власнику цього об'єкта чи його правонаступникам. Воно полягає в тому, що суб'єкт цього права має законну підставу вилучати із належного йому результату інтелектуальної діяльності всі корисні якості, що може дати людині цей результат. Якщо йдеться про літературні чи художні твори, то їх, як правило, можуть використовувати шляхом випуску у світ, розмноження і в такий спосіб одержувати прибуток. Автор твору чи його правонаступники можуть також видавати дозвіл — ліцензію на використання зазначених творів іншими особами. Якщо ж йдеться про результати технічної творчості, то їх також можуть використовувати або сам автор цього досягнення, або спадкоємці, або за ліцензією автора інші особи. Використання винаходу чи інших результатів технічної творчості здійснюється, як правило,

шляхом впровадження їх у виробництво. Внаслідок такого впровадження ефективність виробництва зростає і приносить певний прибуток власнику зазначеного результату. Безумовно, використання об'єктів інтелектуальної власності може мати місце в будь-який інший доцільний спосіб, що не суперечить чинному законодавству.

Право розпорядження — це правомочність, яка також властива праву інтелектуальної власності. Вона полягає в тому, що суб'єкт права інтелектуальної власності має право визначити правову долю результату творчості, що належить йому. Право розпорядження в суб'єктивному розумінні — це закріплена в нормах права можливість визначити юридичну чи фактичну долю майна. Такі правомочності, як володіння і користування, часто передаються власником іншим особам, які здійснюють зазначені правомочності від імені власника. Право розпорядження — це така правомочність, яку за загальним правилом здійснює особисто власник. Проте чинне законодавство передбачає винятки з цього загального правила, коли розпорядження майном здійснюють інші особи. Ці винятки стосуються і права інтелектуальної власності.

Ці загальні положення стосуються і права інтелектуальної власності. Власник може вчиняти будь-які цивільно-правові правочини, спрямовані як на використання об'єкта права власності, так і на розпорядження. **Так, відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»** право власності на винахід (корисну модель) засвідчується патентом.

Що стосується законодавства України про інтелектуальну власність, то воно містить певні розбіжності у визначенні цих понять. Одні закони визнають право власності на об'єкти науково-технічної творчості (**закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та ін.**), інші — тільки виключне право на використання. Безумовно, така розбіжність в одній правовій системі неприпустима. Вона має бути усунена шляхом визнання права власності на всі результати інтелектуальної діяльності без винятку. Цей висновок можна обґрунтувати.

Кожний громадянин, не вдаючись до юридичних тонкощів, досить чітко уявляє, що таке право власності на річ чи майно, що належить йому. Будь-який автор також глибоко переконаний у тому, що його твір належить йому і нікому більше. Його не цікавлять ті юридичні положення, що визнають за ним лише будь-яке виключне право на використання. Він добре знає: те, що він створив, — це його. Він може ним розпоряджатися на свій розсуд. **Проте він не уявляє, що таке виключне право на використання і чим воно відрізняється від права власності.**

Національна академія наук України (НАН України) також висловила протидію надання спеціальної правової охорони науковим відкриттям. **Нині в Україні немає спеціальної правової охорони наукових відкриттів.** Проте самі наукові відкриття існували, існують і будуть існувати в майбутньому.

Наукове відкриття — це встановлення закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу. До певної пори людина про ці, об'єктивно існуючі

закономірності, властивості чи явища, просто не знала. Внаслідок, як правило, тривалих, копітких і дорогих науково-дослідних робіт зазначені закономірності, властивості та явища людиною виявляються, пізнаються, встановлюються. **Отже, на відміну від винаходу та інших технічних рішень, що втілюють ідею людини, наукові відкриття людиною не створюються, вони існують у природі незалежно від волі людини, а людиною лише пізнаються.** Цей процес вивчення навколишнього середовища, матеріального світу, людини почався як тільки з'явилася сама людина і буде продовжуватися, поки людина буде жити на землі. Відкриття не втрачають свого значення з плином часу, так само як не може зупинитися здійснення самого відкриття.

Світова традиція склалася таким чином, що наукові відкриття із-за їхньої надзвичайно великої цінності для всього людства не визнаються об'єктами будь-якого монопольного або будь-якого іншого виключного права. Наукові відкриття — надбання всього людства і ними людство має користуватися безперешкодно. **Саме цим пояснюється та обставина, що майже всі правові системи не передбачають спеціальної правової охорони наукових відкриттів.**

7.2 Оформлення прав на об'єкти інтелектуальної власності

Таблиця 7.1

Документи на об'єкти інтелектуальної власності

Об'єкт інтелектуальної власності	Охоронний документ
Комерційне найменування	Не видається (вказується в установчих документах)
Торговельна марка	Свідоцтво
Географічне зазначення походження товару	Свідоцтво
Компонування інтегральних мікросхем	Свідоцтво
Винахід	Патент
Корисна модель	Патент
Промисловий зразок	Патент
Селекційне досягнення	Патент

До засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг належать, як уже зазначалося:

- комерційні найменування;
- торговельні марки;
- географічні зазначення походження товарів.

Першою особливістю є те, що **право інтелектуальної власності на торговельні марки та географічне зазначення походження товарів засвідчується не патентами, а свідоцтвами.** Особливість свідоцтва як охоронного документа полягає у тому, що свідоцтво засвідчує факт державної реєстрації об'єкта правової охорони. Сам факт державної реєстрації того чи іншого об'єкта відповідно до чинного законодавства України про

інтелектуальну власність є підтвердженням того, що цей об'єкт підлягає правовій охороні. Можна сказати, що засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, торговельні марки, географічні зазначення походження товарів, що підлягають обов'язковій державній реєстрації, є об'єктами правової охорони у формі свідоцтв.

Є відмінності у складі заявки. За Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» заявка має стосуватися одного знака, складається українською мовою і повинна містити такі документи:

- 1) заяву про реєстрацію знака;
- 2) зображення позначення, що заявляється;
- 3) перелік товарів і послуг, для яких заявник просить зареєструвати знак, згрупованих за Міжнародною класифікацією товарів і послуг для реєстрації знаків.

Видача охоронного документа на об'єкт інтелектуальної власності. Як уже підкреслювалося, не всі об'єкти інтелектуальної власності охороняються охоронними документами. **На об'єкти авторського права і об'єкти суміжних прав спеціальні охоронні документи не видаються.** **Правова охорона зазначених об'єктів виникає з моменту надання твору чи об'єкту суміжних прав об'єктивної форми.**

Правова охорона інших результатів інтелектуальної діяльності здійснюється у формі патенту або свідоцтва.

Патентами охороняються:

- винаходи,
- корисні моделі,
- промислові зразки,
- селекційні досягнення.

Свідоцтва видаються на:

- компонування інтегральних мікросхем,
- торговельних марок,
- на географічне зазначення походження товарів і послуг.

Результати інтелектуальної діяльності, **які для визнання їх об'єктами права інтелектуальної власності потребують перевірки заявлених пропозицій на патентоздатність**, охороняються патентами.

Отже, крім об'єктів авторського права і суміжних прав, на всі інші результати інтелектуальної діяльності видаються охоронні документи — патенти або свідоцтва. Завершальним етапом розгляду заявки в Установі є прийняття рішення щодо розглянутої заявки про видачу охоронного документа. На підставі прийнятого рішення Установа публікує у своєму офіційному бюлетені відомості про видачу патенту чи свідоцтва.

Відомості про видачу охоронного документа, що підлягають публікації, визначаються Установою.

Видача патентів на об'єкти інтелектуальної власності.

За чинним законодавством України про інтелектуальну власність патент можна визначити як охоронний документ, що засвідчує особисті немайнові і майнові права патентовласника на об'єкт інтелектуальної власності. **Патент** —

це техніко-юридичний документ, який засвідчує визнання заявленої пропозиції об'єктом інтелектуальної власності, авторство на цей об'єкт, пріоритет і право власності на зазначений об'єкт.

Міжнародно-правова практика знає багато різновидів патентів на об'єкти промислової власності. Чинне законодавство України про інтелектуальну власність також передбачає кілька різновидів патентів. Зокрема, **Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» розрізняє такі види патентів:**

- патент на винахід — різновид патенту, що видається за результатами кваліфікаційної експертизи заявки на винахід (патент видається строком на 20 років). Відповідно до ст. 465 цього Закону строк чинності патенту на винахід може бути продовжений в установленому законом порядку щодо винаходу, використання якого потребує спеціальних випробувань та офіційного дозволу;

- деклараційний патент на винахід — різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи та експертизи на локальну новизну (видається строком на 6 років);

- деклараційний патент на корисну модель — різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи заявки на корисну модель (видається строком на 10 років);

- патент (деклараційний патент) на секретний винахід — різновид патенту, що видається на винахід, віднесений в установленому порядку до державної таємниці;

- деклараційний патент на секретну корисну модель — різновид патенту, що видається на корисну модель, віднесена до державної таємниці.

Іншими патентними законами встановлюється:

- патент на промисловий зразок — різновид патенту на об'єкт промислової власності, що видається за результатами формальної експертизи заявки на промисловий зразок строком на 15 років;

- патент на сорт — різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи і кваліфікаційної експертизи заявки на сорт.

Усі патенти, що видаються Установою на об'єкти промислової власності, мають чинність лише у межах України і протягом строку, визначеного законодавством.

Свідоцтва на об'єкти інтелектуальної власності видається Установою на:

- компонування інтегральних мікросхем,
- торговельні марки,
- географічне зазначення походження товарів.

Воно засвідчує факт державної реєстрації засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, а також право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми і торговельних марок.

Свідоцтво на торговельну марку видається будь-якій особі, яка має право на її одержання, строком на 10 років. Проте Закон надає право власнику свідоцтва на торговельну марку продовжити чинність свідоцтва на кожні наступні 10 років після закінчення попередніх 10 років. Продовження чинності

свідоцтва здійснюється Установою за клопотанням власника свідоцтва, що подається протягом останнього року його чинності. Порядок та умови продовження чинності свідоцтва на торговельну марку визначаються Установою.

Свідоцтво на компонування інтегральної мікросхеми — документ, що засвідчує факт реєстрації Установою зазначеного компонування і право інтелектуальної власності на неї. Строк чинності свідоцтва 10 років обчислюється від дати подання заявки до Установи або від дати першого використання компонування інтегральної мікросхеми, за умови, що від дати першого використання і дати подання заявки пройшло не більше двох років.

Свідоцтво на географічне зазначення походження товару — посвідчує право на кваліфіковане зазначення походження товару та (або) право особи на використання зареєстрованого географічного зазначення походження товару. Строк чинності свідоцтва на географічне зазначення походження товару обчислюється від дати подання заявки до Установи і діє без обмеження строку.

Охорона прав інтелектуальної власності – визнання права ІВ.

Захист прав інтелектуальної власності – покарання за порушення права ІВ.

Володіння інтелектуальною власністю – відношення до об'єкту ІВ як до свого.

7.3 Захист прав інтелектуальної власності

Незважаючи на окремі недоліки системи **охорони прав** на інтелектуальну власність, що склалася в Україні, в цілому можна стверджувати, що зазначена система відповідає міжнародним стандартам і може забезпечити належну охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності. Але такої оцінки не можна дати системі **захисту прав** інтелектуальної власності.

Проте на сьогодні маємо систему захисту права інтелектуальної власності за чинним законодавством України про інтелектуальну власність та загальними засадами захисту прав. У світовій практиці **захист права інтелектуальної власності прийнято поділяти на два види:**

- неюрисдикційний;
- юрисдикційний.

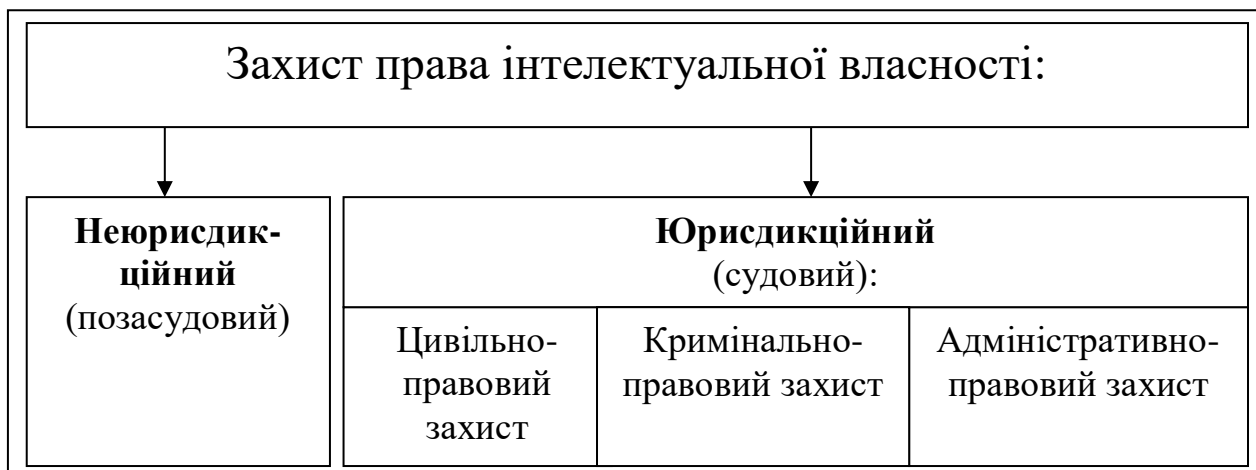

Рисунок 7.2 - Способи захисту права інтелектуальної власності.

Неюрисдикційний спосіб захисту права інтелектуальної власності характеризується тим, що це позасудовий захист, який здійснюється особою, право якої порушене, самостійно, але в межах закону.

Такі засоби захисту застосовуються досить рідко. Особа, право якої порушене, може:

- відмовитися від виконання певних дій, наприклад, відмовитися внести певні зміни до твору, що не були передбачені договором;
- відмовитися від виконання договору в цілому;
- опротестувати видачу патенту чи інших неправомірних дій.

Такі процедури передбачені законодавством багатьох країн і здійснюються самими патентними відомствами, які розглядають протести і приймають щодо них рішення. Вони також передбачають обов'язок порушника відшкодувати витрати на адвоката, чого раніше чинне законодавство не знало, а також відшкодування моральної шкоди, що раніше не було властивим нашому законодавству.

Деякі закони як конкретні санкції за те чи інше порушення закону передбачають загальні цивільно-правові санкції:

- припинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення його права, і відновлення становища, що існувало до порушення;
- стягнення завданих збитків, включаючи недержані доходи;
- відшкодування моральної шкоди;
- вжиття інших передбачених законодавчими актами заходів, пов'язаних із захистом прав власника патенту.

Інші патентні закони взагалі **відсилають до норм цивільного права про відповідальність**.

Отже, цільної взаємоузгодженої системи норм про захист права інтелектуальної власності чинне законодавство України не містить. Істотним недоліком системи захисту інтелектуальної власності є також її занадто низька ефективність. Порушники права інтелектуальної власності не дуже бояться застосування до них встановлених чинним законодавством санкцій. Інколи доходи від неправомірного використання чужого твору чи об'єкта

промислової власності перевищують встановлені санкції у сотні раз і з лихвою перекривають понесені витрати.

Юрисдикційний захист права інтелектуальної власності здійснюється у судовому порядку судами та іншими уповноваженими на це державними органами. Сутність цього захисту полягає у тому, що суб'єкт права інтелектуальної власності, право якого порушене, звертається до належного державного органу за захистом, який у разі необхідності і надає такий захист.

У свою чергу **юрисдикційний спосіб захисту права інтелектуальної власності поділяється на окремі види:**

- цивільно-правовий;
- кримінально-правовий;
- адміністративно-правовий.

Юрисдикційний спосіб захисту права інтелектуальної власності здійснюється судами та іншими уповноваженими на це державними органами. Переважна більшість спорів з приводу авторського права і суміжних та патентних прав розглядаються судами загальної компетенції. Спеціалізованих судів Україна поки що не має.

ЦК України передбачає дві групи норм щодо захисту права інтелектуальної власності — загальні цивільно-правові норми і спеціальні, передбачені законами України про інтелектуальну власність.

ЦК України передбачає захист цивільних прав у судовому порядку. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого чи майнового права або інтересу (ст. 161 ЦК України). Суд здійснює захист шляхом:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дій, що порушують право;
- відновлення становища, що існувало до порушення;
- примусового виконання обов'язків боржником у натурі;
- зміни правовідносин;
- припинення правовідношення;
- відшкодування збитків та інші майнові способи відшкодування;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконними рішення, дії чи бездіяльності державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Суд здійснює захист цивільних прав та інтересів і іншими способами, передбаченими законом.

Цивільно-правовий захист права інтелектуальної власності.

Захисту права інтелектуальної власності на результати інтелектуальної діяльності новий ЦК України присвячує ст. 432, яка проголошує, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 цього Кодексу. **Суд у випадках і в порядку, встановлених законом, може постановити рішення, зокрема, про:**

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, що використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності;
- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;
- опублікування у засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Захист авторського права і суміжних прав . Захист авторського права і суміжних прав встановлений Конституцією України, чинним Цивільним кодексом України, Законом України «Про авторське право і суміжні права» та іншими законодавчими і нормативними актами. У цілому створена цілісна система захисту авторського права і суміжних прав, яка, як уже зазначалося, не є бездоганною. Основу цієї системи, безперечно, складають ЦК України та Закон України «Про авторське право і суміжні права», зокрема його розділ V «Захист авторського права і суміжних прав». Згідно з цими законами порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає **підстави для судового захисту**, є:

- вчинення будь-якою особою дій, що порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав та їх майнові права;
- піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав — опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення;
- плагіат — оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;
- ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення;
- вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав;
- будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;
- підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній

формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;

- розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі.

Цивільно-правовий захист патентних прав. Захист патентних прав засобами цивільного права здійснюється передусім патентними законами України — «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про промислові зразки», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» тощо.

Патентні закони України не містять чіткого визначення порушення патентних прав.

При порушенні патентних прав власник патенту має право вимагати:

- припинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення його права, і відновлення становища, що існувало до порушення;
- стягнення завданих збитків, включаючи неoderжані доходи;
- відшкодування моральної шкоди;
- вжиття інших передбачених законодавчими актами заходів, пов'язаних із захистом прав власника патенту.

Короткий огляд патентних законів щодо захисту прав на об'єкти промислової власності дає підставу зробити кілька висновків:

➤ Єдиної цільної системи захисту прав промислової власності чинні закони України не створюють. Існуюча система недосконала і малоефективна.

➤ Не вироблено єдиних санкцій за порушення патентних прав. Деякі закони відсилають до загальних цивільно-правових санкцій відповідальності за порушення патентних прав. Спеціальних засобів вони не встановлюють.

➤ Відшкодування моральної шкоди передбачене лише за порушення патентних прав на винаходи і корисні моделі та прав на сорти рослин.

Захист прав на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. Захист прав на торговельну марку здійснюється на підставі Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» зі змінами і доповненнями, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з питань інтелектуальної власності» від 21 грудня 2000 р. Особливістю захисту торговельної марки є обов'язок порушника усунути з товару, його упаковки незаконно використану марку або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати. Власник свідоцтва має право також вимагати знищення виготовлених зображень марки або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати.

Кримінально-правовий захист права інтелектуальної власності.

За Кримінальним кодексом України (далі — КК України), який набрав чинності з 1 вересня 2001 р., кримінально-правовий захист права інтелектуальної власності здійснюється статтями 176—177 цього Кодексу.

Стаття 176 КК України присвячена захисту авторського права і суміжних прав. Вона має назву «Порушення авторського права і суміжних прав», до яких належать:

- незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних;
- незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокаセットах, дискетах, інших носіях інформації;
- інше використання чужих творів, комп'ютерних програм і баз даних, об'єктів суміжних прав без дозволу осіб, які мають авторське право або суміжні права.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 11 липня 2001 р. відтворення будь-якого твору науки, літератури і мистецтва є одним із способів використання такого твору. Автору або іншій особі, яка має авторське право, належать виключні права на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом. Стаття 176 КК України встановлює відповідальність не лише за відтворення творів науки, літератури і мистецтва, а й за їх розповсюдження у будь-якій формі і будь-яким способом.

До об'єктів кримінального посягання за цією статтею належать також комп'ютерні програми і бази даних.

Відповідальність за наведені кримінальні правопорушення настає за двох таких умов:

- 1) об'єкт авторського права чи суміжних прав, на який було звернуто посягання, охороняється законом;
- 2) якщо злочинні дії завдали матеріальної шкоди суб'єкту авторського права чи суміжних прав у великому або в особливо великому розмірі.

Стаття 176 КК України чітко визначає, що слід розуміти під цими поняттями. Матеріальна шкода вважається завданою у великому розмірі, якщо вартість примірників незаконно відтворених чи розповсюджених творів, матеріальних носіїв комп'ютерних носіїв інформації **у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян**, є завданою в **особливо великому розмірі** — якщо їх вартість або сума доходу у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Адміністративно-правовий захист права інтелектуальної власності.

Найменш ефективним способом захисту права інтелектуальної власності є адміністративно-правовий захист, — не систематизований і не упорядкований. Зазначений захист поширюється лише на окремі об'єкти права інтелектуальної власності. **Об'єкти авторського і суміжних прав взагалі не підлягають адміністративно-правовому захисту.**

Адміністративно-правовий захист з усіх об'єктів права інтелектуальної власності поширюється лише на сорти рослин. **Стаття 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення проголошує:** «Використання запатентованого сорту рослин без згоди власника патенту або під назвою, що відрізняється від назви, під якою його занесено до Державного реєстру сортів рослин України — спричиняє накладення штрафу на громадян від трьох до

десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від семи до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Стаття 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначає другу групу дій, що спричиняють адміністративно-правову відповідальність. Перша частина цієї статті передбачає відповідальність за три види адміністративних правопорушень:

- неправомірне використання комерційного найменування, торговельної марки або будь-якого маркування товару;

- неправомірне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця;

- самовільне використання імені іншого підприємця.

Зазначені адміністративні правопорушення спричиняють накладення штрафу від тридцяти до сорока чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини чи без такої.